

JOANNA NASTALSKA-WIŚNICKA* – LUBLIN

PROF. DR HAB. ALEKSANDRA WITKOWSKA OSU (1930-2024)

Aleksandra Witkowska urodziła się 10 grudnia 1930 roku w poznańskiej rodzinie Stanisława i Zofii z Wawrzyniaków Witkowskich, jako trzecia z czterech córek (były to Urszula, Krystyna i najmłodsza Maria). Jej ojciec prowadził w Poznaniu duże przedsiębiorstwo handlu hurtowego produktami rolnymi. Zanim wybuchła wojna, zdążyła ukończyć dwa lata szkoły powszechnej, uczęszczała do prywatnej szkoły żeńskiej im. Najświętszego Serca Jezusowego. W styczniu 1940 roku razem z całą rodziną znalazła się w transporcie inteligencji poznańskiej do obozu Poznań-Główna, przeznaczonego dla Polaków wysiedlanych z Wielkopolski do Generalnego Gubernatorstwa. W obozie spędzili dwa miesiące, po czym zostali przewiezieni do Mielca, a stamtąd do majątku hrabiego Stanisława Reja w Przeclawiu. Jesienią 1940 roku przenieśli się do Dębicy, gdzie Stanisław Witkowski otrzymał posesję w spółdzielni zbożowej. Przetrwali w tym mieście okupację hitlerowską. Aleksandra w tym czasie uczęszczała do szkoły podstawowej i uczyła się na tajnych kompletach historii Polski, do Poznania wróciła razem z rodziną w kwietniu 1944 roku¹.

Fot. Ewa Lucjana Kozak OSU

* Joanna Nastalska-Wiśnicka – dr nauk humanistycznych w zakresie historii, starszy kustosz naukowy, Oddział Informacji Naukowej, Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

e-mail: joanna.nastalska-wisnicka@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0003-3402-3051>

¹ A. Kruczek, *Aleksandra Witkowska ur. 1930 urszulanka, historyk. Ciekawa przeszłości*, w: *Poznaniacy II. Portretów kopa i trochę*, red. R. Brzezińska, T. Dostatni, P. Frydrysek, W. Nentwig, Poznań 1997, s. 451.

W kwietniu 1944 roku Aleksandra zaczęła uczęszczać do Liceum Ogólnokształcącego Sióstr Urszulanek w Poznaniu. Świadectwo dojrzałości uzyskała 10 czerwca 1950 roku. Następnie wstąpiła do nowicjatu tychże sióstr w Częstochowie. W czasie junioratu odbyła dwuletnie studia teologiczne w Wyższym Instytucie Katechetycznym w Krakowie². W 1956 roku złożyła śluby wieczyste. Otrzymała zakonne imię Maria Helena od Trójcy Świętej, po 1968 roku powróciła jednak do imienia, które otrzymała na chrzcie świętym (imię zakonne zmieniła na Maria Aleksandra od Trójcy Świętej i Matki Łaski Bożej).

W 1955 roku rozpoczęła studia historyczne na Wydziale Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Po drugim roku studiów została wezwana przez władze zakonne do Poznania, by pracować jako nauczycielka w urszulańskim zakładzie naukowo-wychowawczym. Aby nie stracić roku, uczęszczała wtedy na seminarium prof. Brygidy Kürbis i prof. Gerarda Labudy, dzięki czemu pogłębiła swoje zainteresowania średniowieczem i źródłoznawstwem historycznym. Magisterium uzyskała 15 czerwca 1960 roku na podstawie rozprawy *Vita sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*, powstałej pod kierunkiem dr Marzeny Pollakówny³. Podjęty temat zapoczątkował jej późniejsze zainteresowanie hagiografią. Po zakończeniu studiów wróciła na krótko do Poznania, gdzie uczyła historii w Liceum Ogólnokształcącym Sióstr Urszulanek i uczęszczała na seminarium doktoranckie prof. G. Labudy⁴.

Dzięki zabiegom ówczesnego rektora KUL ks. prof. Mariana Rechowicza i prof. Marzeny Pollakówny w 1962 roku zatrudniona została na KUL jako asystentka w Katedrze Historii Średniowiecza, kierowanej przez prof. Jerzego Kłoczowskiego. Była pierwszą polską urszulanką unii rzymskiej, która rozpoczęła karierę naukową⁵.

Stopień doktora uzyskała na Uniwersytecie Warszawskim 14 listopada 1967 roku, przedstawiając rozprawę *Miracula małopolskie XIII i XIV w. Studium źródłoznawcze*⁶, napisaną pod kierunkiem prof. Aleksandra Gieysztora. Rok później została powołana na stanowisko adiunkta przy Katedrze Kultury Polskiej na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL⁷. Stopień doktora habilitowanego otrzymała 3 maja 1978 roku po przedstawieniu rozprawy *Kulty pątnicze piętnastowiecznego Krakowa. Z badań nad religijnością ludową* (Lublin 1984) w Instytucie Historii PAN w Warszawie. Za rozprawę habilitacyjną otrzymała w 1984 roku Nagrodę Rektora, a później nagrodę „Echa Krakowa” za książkę roku 1984 o Krakowie⁸.

² Archiwum Uniwersyteckie KUL (dalej: AKUL), sygn. H 15131, Witkowska Aleksandra [akta osobowe].

³ Praca magisterska została opublikowana w „Rocznikach Humanistycznych”, 10 (1961) z. 2, s. 41-166.

⁴ AKUL, sygn. H 15131, Witkowska Aleksandra [akta osobowe].

⁵ U. Borkowska, *Aleksandra Witkowska OSU – życie i działalność naukowa*, w: *Peregrinatio ad veritatem. Studia ofiarowane Profesor Aleksandrze Witkowskiej OSU z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. U. Borkowska, C. Deptuła, R. Knapieński, Z. Piłat, E. Wiśniowski, Lublin 2004, s. 8.

⁶ Rozprawa doktorska została opublikowana w „Rocznikach Humanistycznych”, 19 (1971) z. 2, s. 29-161.

⁷ AKUL, sygn. H 15131, Witkowska Aleksandra [akta osobowe].

⁸ AKUL, sygn. A 776/1-2, Witkowska Aleksandra s., 1962-2008, cz. 1.

W 1984 roku została docentem, w 1987 roku profesorem nadzwyczajnym, a w 1992 roku otrzymała tytuł profesora zwyczajnego. W latach 1983-2004 kierowała Katedrą Historii Powszechnej Wieków Średnich, a w latach 1985-1988 pełniła funkcję kierownika Sekcji Historii (obecnie Instytutu) KUL. W latach 80. XX wieku była członkiem Senackiej Komisji Bibliotecznej, a w okresie 1979-1982 – Senackiej Komisji ds. Nauki⁹.

Na jej bogaty dorobek naukowy składa się kilka książek i ponad 200 artykułów. Zajmowała się przede wszystkim hagiografią, kultami pątniczymi oraz geografią sakralną średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych. Prowadziła badania źródłoznawcze nad szeroko rozumianą historią kultury społeczno-religijnej, a więc modelami, wzorcami i zachowaniami ludzkimi, społeczną funkcją kultu świętych, formami religijności masowej, tradycjami pątniczymi w Polsce i Europie, kultem maryjnym. W badaniach wykorzystywała źródła mało dotąd rozpoznane, takie jak żywoty świętych czy zbiory cudów. Jak to napisał w opinii o jej dorobku prof. Eugeniusz Wiśniewski:

W swoich licznych pracach, poświęconych zarówno teoretycznym problemom hagiografii, jak i obrazowi społeczeństwa, wyłaniającego się ze źródeł historycznych, ukazała jak duże, niewykorzystane bogactwo informacji tkwi w tym właśnie niedocenianym, czy wręcz pogardzanym do niedawna typie twórczości. Jej dorobek w tym zakresie był na gruncie polskim pionierski i to w podwójnym znaczeniu: 1) ukazanie metod analizy źródeł hagiograficznych i możliwości interpretacji wydobytych z nich faktów; 2) uzyskanie tą drogą obrazu nieznanych dotąd przejawów życia społeczno-religijnego¹⁰.

Wśród jej publikacji znalazły się m.in. takie pozycje jak: *Przestrzeń i sacrum. Geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. na przykładzie ośrodków kultu i migracji pielgrzymkowych* (wspólnie z A. Jackowskim, Z.S. Jabłońskim, I. Soljan i E. Bilską, Kraków 1996); *Święty Wojciech – życie i kult. Bibliografia do roku 1999* (wspólnie z J. Nastalską, Lublin 2002); *Titulus ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce* (Warszawa, 1999), *Polskie niebo. Ikonografia hagiograficzna u progu XVII wieku* (wspólnie z ks. R. Knapieńskim, Pelplin 2007), *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. 1-2 (wspólnie z J. Nastalską, Lublin, 2007). *Ku ozdobie i obronie Rzeczypospolitej. Maryjne miejsca święte w drukach staropolskich* (wspólnie z J. Nastalską-Wiśnicką, Lublin 2013). Podsumowaniem naukowej drogi jest książka *Sancti, miracula, peregrinationes* (Lublin 2009), będąca zbiorem dawniej wydanych artykułów.

Była współwykonawcą grantu „Przestrzeń i sacrum. Geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. na przykładzie ośrodków kultu i migracji pielgrzymkowych”, kierowanego przez prof. Antoniego Jackowskiego (UJ), następnie sama kierowała kilkoma grantami ministerialnymi. Były to: „Patrocinia polskich diecezji. Tradycje kultu patronów Kościoła polskiego jako element chrześcijańskiego dziedzictwa kulturowego” (1995-1997), „Adalbertiana. Międzynarodowa bibliografia św. Wojciecha” (1999-2001), „Źródłoznawstwo ha-

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

giograficzne. Typy i funkcje źródeł hagiograficznych w polskiej kulturze późnego średniowiecza i baroku” (2002-2005), „Staropolski Atlas Marianus. Antropologia miejsca świętego” (2010-2012).

Bliska jej sercu była Biblioteka Uniwersytecka KUL¹¹. Przez jakiś czas pracowała w mającej tam siedzibę Pracowni Hagiograficznej. Przyjaźniła się z dyrektorem Biblioteki o. Romualdem Gustawem OFM (1911-1976), współtworząc z nim monumentalne dzieło *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*, t. 1-2 (Lublin 1971-1972), do którego napisała obszernie wprowadzenie oraz biogram św. Kingi¹². W późniejszych latach zredagowała kolejne jego wydania, poszerzone o nowe treści pt. *Nasi święci. Polski słownik hagiograficzny* (Poznań 1995; 1998).

Współpracowała z redagowaną w Leuven i Paryżu encyklopedią *Dictionnaire d'Histoire et de Geographie Ecclesiastique*¹³. Była członkiem zespołu redakcyjnego *Marienlexicon*, wydawanego przez Instytutum Marianum w Regensburgu, napisała też do niego kilka haseł¹⁴. W latach 1995-1999 była wiceprezesem Katolickiej Fundacji Naukowej. Należała do licznych towarzystw naukowych, w tym m.in. Associazione Italiana per lo Studio della Santità, Dei Culti e dell' Agiografia, Görres-Gesellschaft – Abteilung für Archeologie und Kunstgeschichte, Deutsche Sankt Jakobus Gesellschaft, Societas Brigitta – Europa, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Naukowego KUL, Lubelskiego Towarzystwa Naukowego¹⁵. Współpracowała z Międzywydziałowym Instytutem Badań nad Kulturą Średniowieczną, Międzywydziałowym Instytutem Badań nad Antykiem Chrześcijańskim, Pracownią Instytutu Geografii Historycznej Kościoła w Polsce, Redakcją *Encyklopedii katolickiej* przy KUL (redagowała dział Hagiografia)¹⁶. Była członkiem kolegów redakcyjnych kilku czasopism: „Przeglądu Historycznego”, „Kwartalnika Historycznego”, „Studia Claromontana”. Brała udział w licznych kongresach, kolokwiach i sympozjach mediewistycznych, krajowych i międzynarodowych. Otrzymała kilkumiesięczne stypendia naukowe w ośrodkach uniwersyteckich we Francji, Belgii, RFN, Włoszech, a także liczne kwerendy archiwalno-biblioteczne w Austrii, Anglii, Czechosłowacji, ZSRR¹⁷.

Wiele uwagi poświęciła macierzystemu zgromadzeniu, Urszulankom Unii Rzymskiej, szczególnie placówce lubelskiej, w której spędziła większość swojego

¹¹ Napisała hasło encyklopedyczne: *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, w: *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, red. K. Głombowski, B. Świderski, H. Więckowska, Wrocław 1976, s. 47-48; ofiarowała Bibliotece Uniwersyteckiej zbiór 2331 kart pocztowych.

¹² M.H. Witkowska, *Wstęp*, w: *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*, red. R. Gustaw, t. 1, s. 11-48; też, *Kinga, Kunegunda*, w: tamże, s. 757-772.

¹³ Napisała do tego słownika hasła: *Hyacinthe de Cracovie, Kalwaria Zebrzydowska, Kinga – Kunegunda, Krzeszów, Hedwige d'Andechs*.

¹⁴ M.in. *Annaberg, Berdyczów, Czenstochau, Frauenburg, Gross-Neundorf, Grussau, Heilegeline, Hochkirche, Kalwaria Zebrzydowska, Krossen, Neustadt, Oppeln, Polen, Piekar, Pschow, Ratibor, Rauden, Springborn, Ujest, Wartha, Wilna*.

¹⁵ AKUL, sygn. A 776/1-2, Witkowska Aleksandra s., 1962-2008, cz. 1-2.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ L. Wojciechowski, *Witkowska Aleksandra (do 1968 r imiona zakonne. Maria Helena) OSU*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, s. 545.

życia. W 1980 roku brała udział w pracach nad redakcją tekstu nowych konstytucji zakonu¹⁸. W początkach XXI wieku zajęła się porządkowaniem lubelskiego Archiwum Urszulanek Unii Rzymskiej, którym opiekowała się do końca życia. Przy opracowaniu materiałów archiwalnych konsultowała się z dr Marią Trojanowską oraz Elżbietą Krasnodębską z Archiwum Państwowego w Lublinie. Uporządkowała archiwum Gimnazjum i Liceum Urszulanek Unii Rzymskiej, z którego część przejętych po jego likwidacji materiałów zwrócono siostrom w grudniu 2001 roku. Umożliwiło to scalenie akt, uprządkowanie ich i opracowanie inwentarza, który ukazał się w czasopiśmie „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”¹⁹.

Wypromowała kilku doktorów i nieco większą liczbę magistrów, chociaż nie było ich zbyt wielu. Miała opinię bardzo wymagającej, chociaż wymagała przede wszystkim od siebie. Zawsze interesowała się losami swoich uczniów, tych bliższych i dalszych. Cieszyła się z ich sukcesów, wspierała w trudnościach.

Warto zwrócić uwagę na mniej znany aspekt jej życia, mianowicie zaangażowanie w działalność lubelskiego Domu Samotnej Matki w Lublinie. Pośredniczyła m.in. w przeprowadzeniu pięciu adopcji dzieci uratowanych przed aborcją. Mówiła o nich „moje dzieci” i do końca życia utrzymywała z dorosłymi już kontakt. Podkreślała, że było to dla niej ważniejsze niż napisanie kolejnego uczonego dzieła²⁰.

W laudacji ku jej czci w czasie powołania do grona członków honorowych Towarzystwa Naukowego KUL prof. Józef Fert nazwał ją „człowiekiem ciekawym wszystkiego”²¹. I taka właśnie była. W nauce lubiła „zajmować się problemami badawczymi, których nikt jeszcze nie dotknął”²². Lubiła podróże, przyrodę, zwiedzanie zabytków, wyjazdy towarzyskie, spotkania na wsi, w restauracji czy kawiarni. Miała niesamowite poczucie humoru, czasem lekko sarkastyczne. Lubiła „przekomarzanki” z tymi najbliższymi. Jednocześnie potrafiła też powiedzieć wprost o tym, co jej się nie podobało, niezależnie od tego, kto był jej rozmówcą. Była w tym szczerą do bólu. Na sercu leżało jej dobro Kościoła, macierzystego Zakonu, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ojczyzny – wszystkimi tymi sprawami bardzo się interesowała i trzeźwo oceniała sytuację. Prócz literatury naukowej, ceniła sobie rozważania duchowe, ale lubiła także luźniejszą lekturę – np. czytała z upodobaniem powieści historyczne i obyczajowe.

Charakteryzował ją poznański porządek. Książki w prywatnej bibliotece ułożone były tematycznie, kserówki, wydruki i odbitki posegregowane w segregatorach, opisane i skatalogowane komputerowo, tak samo skrupulatnie uporządkowane były wszelkie pliki w komputerze, zgrane również na płyty (wcześniej dyskietki), później na dysk przenośny. Siostra Aleksandra doskonale pamiętała, w którym folderze powinien być zapisany dany dokument.

¹⁸ AKUL, sygn. A 776/1-2, Witkowska Aleksandra s., 1962-2008, cz. 1-2.

¹⁹ A. Witkowska, *Inwentarz Archiwum Sióstr Urszulanek UR w Lublinie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 81 (2004) s. 397-446.

²⁰ Borkowska, *Aleksandra Witkowska OSU*, s. 457.

²¹ J. Fert, *Laudacja ku czci s. prof. Aleksandry Witkowskiej OSU*, w: *Członkowie honorowi TN KUL – uroczystość wręczenia dyplomów 29 maja 2015 roku*, „Summarium”, 44/64 (2015) s. 84.

²² Kruczek, *Aleksandra Witkowska*, s. 449.

Była niezwykle pracowita, po zakończeniu ostatniego grantu brakowało jej aktywności naukowej. Dlatego szybko znalazła sobie nowe zajęcie. Najpierw zajęła się porządkowaniem księgozbioru po zmarłej w 2014 roku siostrze profesor Urszuli Borkowskiej, z którą była związana w sposób szczególny i dzieliła piętro w klasztorze. Później zabrała się za archiwum klasztorne, którym się opiekowała. Wykonała pracę tytaniczną – sporządzając *Indeks uczennic lubelskich szkół urszulańskich* z odesłaniem do archiwaliów. Wreszcie w ubiegłym roku (2023) przygotowała *Urszulańskie gawędy*, które w 2024 roku ukazały się w lubelskim wydawnictwie „Gaudium”.

Opatrzona sakramentami świętymi, zmarła 20 lutego 2024 roku w Lublinie w Hospicjum Dobrego Samarytanina po uprzednim miesięcznym pobycie w Centrum Onkologii Ziemi Lubelskiej im. św. Jana z Dukli. Została pochowana na cmentarzu przy ul. Lipowej w Lublinie w grobowcu sióstr urszulanek.

Słowa kluczowe: Aleksandra Witkowska OSU; Sekcja (Instytut) Historii KUL; mediewiści; Urszulanki Unii Rzymskiej; Archiwum Urszulanek Unii Rzymskiej

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Uniwersyteckie KUL

sygn. H 15131, Witkowska Aleksandra [akta osobowe].

sygn. A 776/1-2, Witkowska Aleksandra s., 1962-2008, cz. 1-2 [akta osobowe].

Opracowania

Borkowska Urszula, *Aleksandra Witkowska OSU – życie i działalność naukowa*, w: *Peregrinatio ad veritatem. Studia ofiarowane Profesor Aleksandrze Witkowskiej OSU z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. U. Borkowska, C. Deptuła, R. Knapiński, Z. Piłat, E. Wiśniowski, Lublin 2004, s. 7-10.

Fert Józef, *Laudacja ku czci s. prof. Aleksandry Witkowskiej OSU*, w: *Członkowie honorowi TN KUL – uroczystość wręczenia dyplomów 29 maja 2015 roku*, „Summarium”, 44/64 (2015) s. 84-88.

Kruczek Adam, *Aleksandra Witkowska ur. 1930 urszulanka, historyk. Ciekawa przeszłości*, w: *Poznaniacy II. Portretów kopa i trochę*, red. R. Brzezińska, T. Dostatni, P. Frydryszek, W. Nentwig, Poznań 1997, s. 448-457.

Wojciechowski Leszek, *Witkowska Aleksandra (do 1968 r. imiona zakonne. Maria Helena) OSU*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, s. 544-545.